

Reflecții recente despre sociologia istorică a lui H. H. Stahl

Alina JURAVLE

Universitatea din București, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială
University of Bucharest, Faculty of Sociology and Social Works
Personal e-mail: alina.juravle@gmail.com

Recent reflections on H.H. Stahl's historical sociology

The following article follows Ștefan Guga's attempt to reclaim Henri H. Stahl's sociology within the lines of a Marxist paradigm and of historical sociology. After critically tracing Stahl's reception and presentation within the work of local sociologists, Guga connects Stahl's theoretical work to the contemporary works and theories that Stahl related to. But Guga, we show, in an attempt to critically review his work, erroneously exaggerates in his attempts to construct his model of contemporary sociology and to stress the opposition between Stahl-the-marxist and Dimitrie Gusti's School of Sociology.

Keywords: Henri. H. Stahl, Ștefan Guga, marxism, historical sociology, Bucharest School of Sociology

Apariție recentă, volumul lui Ștefan Guga¹ este prezentat de autor ca fiind o încercare de reconstituire a sociologiei istorice a lui Henri H. Stahl și de integrare a acesteia într-o tradiție marxistă locală și în dezbaterile marxiste internaționale. Tipul de demers pe care Guga îl întreprinde nu este însă unul foarte simplu de discernut. Conform spuselor sale, nu își propune să realizeze o mai complexă sociologie a sociologiei lui Stahl, o analiză sistematică a câmpurilor în care Stahl și opera sa se poziționează, operațiune necesară, ce ar fi, în opinia sa, aproape imposibil de realizat în contextul actual. Guga afirmă totuși că urmărește să trateze, într-o măsură, textele lui Stahl „ca rezultate ale unor poziționări în interiorul multiplelor câmpuri de producție culturală: de la cel intelectual interbelic, la câmpurile sociologiei și istoriografiei locale între perioada interbelică și anii '80, precum și cel al tradiției marxiste internaționale, cu toate transformările suferite în aceeași perioadă” (p. 14). În fapt însă, deși autorul admite și schițează existența unor câmpuri - în care Stahl este activ sau în care opera sa este receptată - și analizează sumar unele elemente ale lor, ceea ce realizează în principal este o lectură sistematică

a textelor lui Stahl, o excelentă istorie a ideilor sale, pusă în legătură cu o istorie a sociologiei locale și globale, în principal a celei marxiste. Guga urmărește să prezinte „sociologia istorică a lui Stahl în propriii ei termeni” (p. 14), delimitând-o de receptarea sa în mediul intelectual românesc și bransând-o unei tradiții marxiste. Rezumată de autor, gândirea sociologică a lui H. H. Stahl e încadrată, în cele din urmă, într-o sferă a gândirii delimitată de contururi puternice, accentuate. În efortul său de a opera această delimitare, Ștefan Guga se bazează pe o cunoaștere aproape exhaustivă a operei sociologului român, inclusiv a memoriilor și interviurilor sale, precum și pe o foarte bună cunoaștere a reflectării acesteia în mediul intelectual românesc și a evoluțiilor teoriilor privind istoria socială a spațiului European, de sorginte marxistă în principal și de nivel local și global.

Trei operațiuni principale sunt urmărite și realizate de-a lungul volumului. Prima dintre ele, efortul de delimitare a sociologiei lui Stahl de receptarea sa în mediul intelectual românesc, este probabil și cea mai provocatoare dintre ele, în măsura în care include și

H. H. Stahl

Sursă foto: <http://www.observatorcultural.ro/wp-content/uploads/2016/02/henri-h-stahl-epistolar-monografist.jpg>

o critică a sociologilor bucureșteni și a sociologiei contemporane - și urmează să fie analizată ceva mai pe larg în rândurile acestei recenzii. Cea de-a doua are drept obiectiv realizarea unei prezentări sintetice a contribuțiilor teoretice ale lui Stahl și a cursului dezvoltării lor. Țelul autorului este să surprindă parcursul activității lui Stahl în întregime – de la studiul mecanismelor pătrunderii capitalismului în spațiul românesc la cel al evoluției comunităților rurale devălmașe în transformarea lor și a manierei și măsurii în care se poate vorbi de feudalism în România, la cel al orânduirii tributare și la o proiectată analiză comparativă a feudalismului în Europa Centrală și de Est. Cea de-a treia operațiune este strâns conectată celei de-a doua și urmărește dialogul lui Stahl cu diferitele teorii privind istoria socială a spațiului european, începând din perioada interbelică și până la sfârșitul activității sale. Guga trasează astfel liniile contactului interbelic al lui Stahl cu teoreticienii și teoriile marxiste de pe continent, subliniind semnificația celor alor socialiștilor români (Gherea, mai ales) și ale austro-marxiștilor în special. Mai mult însă, el urmărește și încearcă să schițeze liniile dialogului științific postbelic în care Stahl este angajat, conectând opera acestuia atât unui mediu intelectual local – ce nu este totuși nici pustiu, nici populat doar cu nonvalori și nici deplin izolat –, cât și dezbaterilor științifice internaționale. În eforturile sale de a afla și

evidenția conexiunile dintre dezvoltările operei lui Stahl și cele ale mediului intelectual local și internațional, Guga reușește să schițeze, în primul rând, imaginea unui sociolog fidel mai ales unei paradigme marxiste, chiar de la începuturile activității sale științifice. Mai mult chiar, Guga subliniază un aspect important – acela că disidența reală a lui Henri H. Stahl ar putea fi aflată, mai curând, în criticarea de pe o poziție marxistă a distorsionării comuniste și naționaliste a cunoașterii, respectiv a istoriei și înțelegerii realităților sociale. Pune apoi în evidență meritul acestuia de a fi abordat teme de cercetare locală și de a fi construit de-a lungul întregii cariere o valoroasă viziune teoretică asupra acestora, una semnificativă, cu greutate în discuțiile teoretice internaționale, una ce se înscrie împreună cu acestea într-un domeniu ce poate fi denumit cel mai potrivit ca *sociologie istorică*. Lucrul acesta Stahl îl realizează bazându-se pe combinarea cercetării de teren, a datelor istorice, a resurselor teoretice proprii, dar și a celor disponibile într-un mediu științific local și internațional cunoscut bine de Stahl, unul predominant marxist. Guga atrage apoi atenția și asupra unei incompletitudini a operei lui Stahl – o lipsă a integrării înțelegerii teoretice a fenomenelor locale într-un cadru mai larg, transnațional, un salt pe care Stahl nu mai reușește să îl facă în final. În fine, foarte utile pentru o reaşezare în lumină a operei lui Stahl într-un mediu intelectual

mult mai vast decât acela al sociologiei bucureștene interbelice și postdecembriste, aceste două demersuri sunt, din punctul meu de vedere, o invitație la analize și dezvoltări ulterioare, la dialog științific, unul purtat la un nivel superior celor purtate până acum, servind deștelerii și cultivării unui teren deocamdată abia cunoscut cercetătorilor.

Acesta ar fi punctul în care consider adecvată o revenire asupra primului demers al autorului, respectiv efortul său de sintetizare a modului în care a fost receptată și reflectată la nivel local, de-a lungul timpului, opera sociologului român - și de deconstruire a semnificațiilor și etichetelor ce i-au fost atribuite. În cursul acestui prim demers, autorul argumentează că, prin prisma sociologilor bucureșteni, în principal ai celor de după 1989 (dar nu numai), Stahl și opera sa apar de cele mai multe ori mai ales ca simple vlăstare ale Școlii lui Dimitrie Gusti, aducând, în cel mai bun caz, prin altoire, contribuții ce conduc la o modificare a calității sau calităților acesteia. După 1989, subliniază Guga, sociologia bucureșteană este marcată de o tabuizare a marxismului, o asociere a acestuia cu un regim comunist demonizat și o desconsiderare aproape deplină a producției sociologice locale din cursul anilor de regim comunist. În aceste condiții, aflăm, Stahl este recuperat doar în măsura în care opera sa poate asigura o punte de trecere către sociologia interbelică, poate fi conectată Școlii lui Dimitrie Gusti și „curățată” de marxism într-o manieră și măsură sau alta. Între mijloacele de minimizare și de „curățare”, în același timp, a operei lui Stahl, Guga indică tendința către etichetarea sa drept simplu „metodolog al Școlii” și ignorarea contribuțiilor sale teoretice, tendința conturată, susține el, încă din perioada activității sale în cadrul Școlii. Dincolo însă de recunoașterea unor merite ale acestuia, conectate în special activității sale din perioada interbelică, sociologii contemporani, arată Guga, tind doar să se folosească de capitalul simbolic al lui Stahl și al Școlii Sociologice de la București pentru a se legitima, construind o narațiune ce implică un trecut interbelic merituos al sociologiei românești și o continuitate a acestuia prin ei înșiși, dincolo de episodul nefericit al comunismului. Atenția de care se bucură Școala lui Dimitrie Gusti în studiile sociologilor contemporani ar servi tocmai unei asemenea strategii și ascunde, de fapt, o lipsă de interes real pentru Școala lui Gusti și lecțiile valoroase ale lui Henri H. Stahl. Așa s-ar explica faptul că cercetările de tipul celei practicate de Școala lui Gusti - unele ce ar utiliza modelul monografiilor neprelucrat critic sau, mai bine, unele asemenea acestora, de tip mixt, însă predominant calitative și comprehensive - au rămas marginale sau chiar aproape complet nepRACTICATE în sociologia bucureșteană contemporană în ciuda discursului elogios la adresa metodei monografice și discuțiilor recurente despre actualitatea sau actualizarea ei. Mai mult însă, eșuând în a învăța o lecție esențială a

celui pe care îl prezintă, totuși, drept profesor, respectiv H. H. Stahl, sociologii bucureșteni contemporani se îndepărtează de importante probleme de cercetare locale și ajung să importe teme de cercetare și teorii. Merită subliniată aici semnificația pe care o are această critică, căreia Guga îi alocă un spațiu mai curând marginal și pe care o preia de la Stahl însuși într-o anumită măsură. Critica aceasta poate fi utilizată într-o manieră foarte constructivă, pentru a iniția analiza unui context în care există într-adevăr probleme de cercetare pe care sociologii bucureșteni contemporani, cel puțin, le abordează rar și într-o manieră deficitară, destul de îngustă sau puțin variată din punct de vedere teoretic și metodologic. Amintesc aici, spre exemplu, tocmai problemele ce țin de spațiul rural românesc, în prezent și în evoluția sa.

Provocarea la dialog lansată de volumul lui Guga implică și o provocare la o analiză critică a conținuturilor acestuia, una ce să facă posibile dezvoltări ulterioare ale ideilor autorului. De aceea, consider necesară formularea câtorva prime observații critice în cele ce urmează.

Cadrul teoretic pe care Guga îl construiește pentru a explica și expune modul în care opera lui Stahl este reflectată și utilizată este unul destul de nuanțat și voit exhaustiv - urmărind realizarea unor distincții între toate tipurile de lectură sau de interpretare a operei acestuia, precum și clasificarea acestora. Categoriile sale se dovedesc, însă, insuficient nuanțate pe alocuri și încadrările într-un tip de demers sau altul forțate. Altfel spus, Guga forțează pe alocuri interpretări, într-un efort de a subsuma întregul câmp cunoscut al sociologiei bucureștene contemporane categoriilor sale teoretice. Acesta ar fi, spre exemplu, cazul analizei unui articol scris de autoarea acestei recenzii, o încercare de a schița liniile orientării și gândirii politice ale lui Henri H. Stahl. Putând fi înscris, într-adevăr, într-o măsură, în categoria unor eforturi de a îl „curăța” pe Stahl de comunism și de a-l face digerabil pentru un public contemporan, articolul cu pricina este, totuși, doar un demers de disociere a acestuia de *marxism-leninism* ca versiune ideologizată a marxismului și de așezare a lui Stahl într-o sferă politică aparte, indicând, în același timp, fără a se concentra pe acest aspect, locul marxismului în activitatea științifică a lui Stahl. Guga recurge însă la un *proces de intenție* în ceea ce privește catalogarea acestuia drept *social-democrat*, opinând că această operațiune este încă un demers ce urmărește minimizarea sau eufemizarea marxismului lui Stahl, dat fiind sensul mult diluat și disociat de marxism pe care social-democrația îl are în discursul public actual. Cu toate acestea, contrar celor susținute de Guga, ceea ce urmăresc să realizez de fapt pe parcursul articolului este să subliniez aderarea lui Stahl la mișcarea social-democrată interbelică și să reconstitui contururile legăturilor sale cu aceasta, legături pe care le văd ca fiind menținute într-o formă sau alta și după instaurarea

regimului comunist. Pentru a mai aduce doar un contra-argument dintre numeroasele posibile, amintesc faptul că, în același articol, precizez, printre altele, faptul că Stahl se descrie în interviurile din anii '80 realizate de Zoltán Rostás drept un „kautskist” și îl indică pe Karl Kautsky, etichetat de mine ca fiind un „marxist ultra-ortodox”, drept un „mare dascăl”. Astfel, a-mi judeca și interpreta intenția ca fiind aceea de a-l conecta pe Stahl unei mișcări social-democrate contemporane disociate de marxism este un demers cel puțin imprecis. Guga mai susține, în plus, că aș sugera în acest articol o „convertire” oportunistă și superficială la marxism a lui Stahl în perioada de după război. Pentru a dovedi acest lucru se folosește de un fragment decontextualizat din textul meu pentru a sugera că, *printre rânduri, aș putea să susțin* o ruptură între gândirea interbelică și cea postbelică a lui Stahl și transformarea sa subită într-un marxist de conjunctură. În realitate, în textul citat de Guga, menționez faptul că, în 1946, în scrierile lui Stahl se întrevede pentru prima dată mai clar gândirea sa în termeni marxiști, fapt ce nu se petrece și nu este acceptabil în scrierile sale interbelice, publicate sub umbrela Școlii. Stilul și conținutul scrierilor lui Stahl se schimbă în parte, arăt, fără ca discursul său să se schimbe semnificativ, în sensul și felul în care se schimbă în volumele de „*Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*”. Acest lucru, sugerez, ar putea să fie datorat mai multor factori, cum ar fi oportunitatea afirmării propriilor convingeri, eliberarea de constrângerile interbelice, confruntarea cu constrângerile noului mediu social și politic (comunismul de sorginte sovietică). Cumva însă, aceste lucruri dobândesc alt sens în demonstrația lui Ștefan Guga și se constituie în încă o dovadă utilizabilă într-un proces de intenție. Ceea ce sugerez în acest articol este cel mult deghizarea în marxism-leninism a unor texte ulterioare celui din 1946 – ceea ce este totuși diferit de o negare sau eufemizare a marxismului lui Stahl, fapt de care Guga este conștient și pe care totuși nu pare dispus să îl accepte.

O altă eroare în critica realizată de către Guga poate fi depistată în modul în care îl prezintă și clasifică pe Zoltán Rostás, autorul interviurilor de istorie orală cu Henri H. Stahl pe care Guga le citează în mod extensiv în lucrarea sa. Rostás ar fi, în opinia lui Guga, încă unul din cei ce îl folosesc pe Stahl doar ca pe o poartă spre interbelic. Chiar dacă interviurile cu Stahl acoperă o perioadă mult mai vastă decât cea interbelică și chiar dacă acestea reprezintă un document social foarte valoros și îi oferă lui Stahl o voce, respectiv ocazia de a se prezenta și de a prezenta perioada trăită în propriii termeni, Guga reține și subliniază doar intenția lui Rostás de a pune în lumină Școala sociologică de la București și perioada interbelică. Incadrează, astfel, greșit un demers de realizare a unei istorii *altfel* a Școlii lui Dimitrie Gusti și a membrilor săi - în primul rând una în termeni proprii, una ce are în centru perspectiva celor ce au trăit-o și nu este construită

doar din interpretări străine ale activității și operelor lor. Guga se mai folosește în critica lui Rostás de o scurtă introducere pe care acesta o scrie pentru o antologie de texte publicate de trei membri ai Școlii în timpul celui de-al Doilea Război Mondial în cotidianul *Ecoul*. Neglijând faptul că acel text nu are nicio pretenție de a fi o analiză complexă, un studiu amplu urmărind să indice poziționarea lui Stahl, Conea și Neamțu într-un spațiu social alcătuit din intersecția unor câmpuri multiple, ci este o banală introducere pentru o culegere de texte, de documente sociale invitând la analize suplimentare, Guga îl consideră a fi totuși unul emblematic pentru opera întregă a lui Rostás. Mai mult, ceea ce Guga omite, dincolo de studiile consistente ale lui Rostás, este faptul că acesta este coordonatorul unui grup de cercetători ai sociologiei românești, grup ce încearcă să realizeze o istorie socială a sociologiei românești din perioada interbelică și nu numai. În ceea ce privește perioada interbelică, cel puțin, Rostás și cercetătorii coordonați de acesta încearcă tocmai să treacă dincolo de o înțelegere clișeizată și superficială a Școlii, să o definească mai bine în raport cu grupurile de actori de pe scena publică interbelică și să precizeze în ce fel și în ce măsură se poate vorbi de un alt sau *altfel* de grup pe această scenă, unul cu un parcurs aparte și o strategie proprie. Dacă Rostás nu indică în prefața amintită ce anume definește drept *altfel* acest grup, singura învinuire ce i se poate aduce este că nu menționează studiile sau argumentele ce susțin existența unui astfel de grup pe scena interbelică. Nu poate fi învinuit nicidecum însă, așa cum sugerează Guga, că vorbește despre o idee goală, construită instantaneu prin alăturarea unor texte într-o antologie și fără nicio bază științifică reală.

Câteva ultime precizări mai sunt necesare. Chiar dacă Guga admite participarea lui Stahl la Școala lui Dimitrie Gusti și influența pe care acest fapt l-a avut în activitatea sa și în conturarea operei sale, de-a lungul volumului său își face, cel puțin în aparență, un scop din a îl decupa pe Stahl într-o măsură cât mai mare din rândurile acesteia. Guga insistă asupra antagonismelor și rupturii dintre Stahl, concepțiile lui Dimitrie Gusti și metodele și practicile Școlii, prezentându-le într-o manieră ce poate fi considerată exagerată sau nerealistă. Deși instanțele în care face acest lucru sunt multiple, putem invoca aici două care sunt semnificative.

Spre exemplu, în efortul său de a îl rupe pe Stahl de eticheta de „metodolog al Școlii” și de definire a unui mod în care Stahl însuși și-ar percepe activitatea, Guga susține la un moment dat că „*în dezacord cu foștii săi studenți, Stahl nu-și vedea elaborările metodologice de dinainte și de după al Doilea Război Mondial ca remarcabile sau originale în vreun fel*” (p. 25). Pentru a demonstra acest fapt, autorul face, într-o notă de subsol, o trimitere spre un fragment din interviurile lui Stahl cu Zoltán Rostás, fragment în care Stahl își caracterizează manualul de „*Metode și tehnici*” din 1974² drept „*un curs*

de categoria a doua”². Guga omite însă să menționeze că, în aceleași interviuri, Stahl vorbește despre activitatea sa în zona dezvoltării metodelor de cercetare astfel: „Asta a fost pentru mine o problemă continuă. De când am intrat prima oară, în '26, până la urmă, asta am urmărit totdeauna, pentru că a fost străduința mea de a perfecționa, de a lămurii, de a pune la punct toate aceste probleme”³. După ce face această afirmație, Stahl vorbește despre volumul său publicat în 1934 („*Tehnica monografiei sociologice*”) în comparație cu cel din 1974 astfel: „Acuma, dacă e vorba să spun care mi-e mai dragă din aceste două cărți, e cea dintâi. Pentru că este una dintre primele tehnici redactate pentru cercetări de teren, din literatura universală”⁴. Mai mult chiar, vorbind, în continuare, despre recunoașterea internațională de care s-au bucurat inovațiile sale și ale Școlii în sfera cercetării și sociologiei rurale, Stahl se exprimă astfel: „Și știa treaba aceasta, că acesta a fost meritul școlii românești de sociologie. Noi am făcut treaba asta, adică am pus la punct și teoria problemei, și tehnicile și metodele de lucru”⁵.

Cel de-al doilea exemplu se referă la modul în care Guga se folosește de autocritica pe care Stahl o face monografiei Nerejului într-o recenzie publicată în 1942 în „*Sociologie românească*” și în memoriile sale⁷. Guga urmărește să demonteze un mit conform căruia monografia Nerejului ar fi apogeul operei lui Stahl și merge mai departe, sugerând că Stahl însuși considera realizările sale și ale altor membri ai Școlii ca fiind lipsite de valoare teoretică: „Stahl a rămas sceptic față de speculațiile «teoreticienilor» Școlii Gusti, respingând însă și descriptivismul și empirismul cercetărilor publicate sub egida Școlii, inclusiv pe cele publicate de el însuși, ca fiind non-sociologice” (p. 74). Prima parte a afirmației, respectiv cea referitoare la scepticismul față de „speculațiile” realizate de pseudo-teoreticienii Școlii, nu este susținută de autor cu vreun argument sau exemplu. În ceea ce privește respingerea propriilor lucrări, am putea sublinia faptul că, totuși, ceea ce Stahl face în mod real este să critice aspru modul în care textul monografiei Nerejului a fost organizat, pe cadre și manifestări, oglinzind modul în care au fost culese datele, incluzând vaste fragmente cu caracter descriptiv, între care sunt intercalate concluziile sale teoretice. Stahl respinge, în esență, risipirea acestora într-un vast material descriptiv, fapt ce diminuează mult valoarea sociologică a întregului astfel constituit, susținând că ar fi mai utilă o prezentare separată a concluziilor cu valoare teoretică, alături de materialul brut din prelucrarea căruia au rezultat. Iar în memoriile sale adaugă: „Socotesc și azi că o astfel de soluție e rațională.” Un alt fapt foarte interesant e acela că, puțin mai departe, Stahl relatează că, în 1946, reluând cercetarea Runcului, socotește a fi mai util să claseze materialul documentar utilizând o schemă „mai potrivită unei interpretări marxiste, redistribuind «cadrele» și «manifestările» pe schema impusă de necesitatea de a studia mai întâi «structura economică de

bază» și apoi «suprastructura»”⁹. Gusti nu se opune însă inițiativei lui Stahl - fapt ce ar putea să ne mire, dacă nu ar fi o constantă a atitudinii sale față de Stahl și față de marxismul său. Lipsa unui antagonism real între Stahl și Școală sau Dimitrie Gusti în chestiunea marxismului lui Stahl (dar nu numai), respectiv afinitățile pentru marxism și socialism împărtășite de mai mulți membri și colaboratori ai Școlii, între care se numără chiar și Dimitrie Gusti însuși, sunt aspecte asupra căruia Guga nu se apleacă deloc în lucrarea sa. O sugestie pentru cercetări ulterioare - sau o lipsă în studiul lui Guga - s-ar lega tocmai de acest fapt. În fine, dincolo de o sumă de afirmații discutabile sau contestabile ce ar trebui să reflecte atitudinea lui Stahl față de Școală, poate fi intuită mai curând energia cu care Guga încearcă să îl încapsuleze pe Stahl într-un domeniu al sociologiei istorice marxiste. Întrebarea cu care aș sugera să rămânem, în acest caz, este următoarea: care este miza socială a demersului lui Ștefan Guga - dacă există una -, dincolo de îndrăzneala binevenită și necesară de a readuce, într-un târziu, marxismul în arena dezbaterilor științifice din România?

Note :

1. Ștefan Guga, *Sociologia istorică a lui Henri H. Stahl*, Cluj-Napoca, Tact, 2015
2. Henri H. Stahl, 1974, *Teoria și practica investigațiilor sociale: metode și tehnici*, 2 vol., București, Editura Științifică
3. Zoltan Rostas, 2000, *Monografia ca utopie: Interviuri cu H. H. Stahl (1985-1987)*, București, Paideia, p. 174
4. idem, p. 114
5. ibidem
6. idem, p. 115
7. Henri H. Stahl, 1981, *Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice*, București, Minerva, p. 382-384
8. idem, p. 384
9. ibidem

Bibliography :

- Stahl, Henri H., 1974, *Teoria și practica investigațiilor sociale: metode și tehnici / Theory and practice in social investigation: methods and techniques*, 2 vol., București, Editura Științifică
- Stahl, Henri H., 1981, *Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice / Memoirs and Thoughts about the Old School of "Sociological Monographs"*, București, Minerva
- Rostás, Zoltán, 2000, *Monografia ca utopie: Interviuri cu H. H. Stahl (1985-1987) / The Monograph as a Utopia - Interviews with H.H. Stahl (1985-1987)*, București, Paideia.